

FARMAKOGNÓZIAI HÍREK

független hírújság (megjelenik kéthavonta)
ALAPÍTVÁ: 2006-ban

2009. OKTÓBER IV. évf. 13. szám

Kiadó: Pécsi Tudományegyetem ÁOK, Gyógyszerésztudományi Szak, Farmakognóziái Intézet

ISSN: 2060-1387

Őszi gyógynövények

A cserszömörce (*Cotinus coggyria* Scop.)

Fotó: Papp N.

A cserszömörce vagy parókafa az *Anacardiaceae* (szömörcefélék) családjába tartozó, Európában és Ázsiában honos lombhullató cserje. Akár a 3 m-es magasságot is elérheti. Hazánkban is gyakori a bükki és a dunántúli karszt-bokorerdőkben, de különböző változatait számos parkban dísznövénycént ültetik parókaszerű terméságazata és leveleinek pompás őszi színei miatt. Idősebb ágai szürkésbarnák, a hajtásvégek kárminpirosak. Szórt állású, ép szélű, lekerekített csúcsú leveleinek színe ősszel téglavörösre, bíborvörösre vagy aransárgára változik. Virágai sárgás- vagy fehéres-zöld színűek. Májustól júniusig virágzik.

Drogként illatos nyári leveleit gyűjtik (*Cotini coggyriae folium*). Fontosabb hatóanyagai a gallotannin és katechin cserzőanyagok, flavonoidok, valamint cianidin-glikozidok. Kevés illóolaj is található a növényben.

Korábban bőrcserzésre is használták, ma inkább gyógynövényként tartják számon. Adsztringens, belsőleg gyomor- és bélpanaszoknál, külsőleg fogínyecsetelőekben, szájvizekben alkalmazzák, ülőfürdőként enyhíti az aranyeres panaszokat. A cserszömörccés szájvizek cserszömörccét és kakukkfűvet tartalmaznak; a cserszömörce C-vitamin és csersav tartalma összehúzó és vérzéscsillapító hatású, a kakukkfű illóolaja hatékony fertőtlenítő szer. Ezen készítmények erősítik a fogínyt, megakadályozzák a fogak kilazulását, fertőtlenítenek és friss lehetőséget biztosítanak. Hatásosságukat klinikai vizsgálatok igazolják. A szájvíz citrom, keserűmandula és mentol ízesítésben kerül forgalomba.

A cserszömörce közeli rokonai a torzsás szömörce (*Rhus hirta* L. Gudworth) és a mérges szömörce (*Rhus toxicodendron* L.), mely fajok mirigyének váladéka a szembe jutva szaruhártya-károsodást, bőrre kerülve pedig fekélyes sebeket okozhat.

Bencsik Tímea (PhD hallgató)

TARTALOM

Őszi gyógynövények: A cserszömörce.....	1
A gyógynövénykutatás kiemelkedő egyéniségei: Prof. Dr. Dános Béla	2
Dános Béla Tanár Úr 80 esztendő.....	2
Farmakognóziái szemelvények 9. rész	4
Illóolajok és aromaterápia 3. rész	5
A <i>Ph. Hg. VIII.</i> új gyógynövényei: a nagylevelű csodamogyoró.....	7
A fekete nadálytő.....	8
Látogatás a spanyol Királyi Patikában	10
Beszámoló a VI. Gyógyszerésztörténeti Nyári Egyetemről	12
Gyógynövények használata a székelyföldi Lövétén	13
Gyógynövények az irodalomban	15
Gyógynövényes recept	16
MGYT hírei	16

A gyógynövénykutatás kiemelkedő egyéniségei

Prof. Dr. Dános Béla

Fotó: Horváth Gy.

Dános Béla a gyógynövény-botanika kiemelkedő egyénisége. Olyan Mester, akit már életében a legőszintébb szeretet és tisztelet övez. Közismerten a szaktudomány legszakavatottabb művelője. Fáradhatatlan oktató, de ami ennél még több, igazi tanító tudós. Sokunknak Ő adott lendületet, útmutatást, mindig kész volt segíteni, lelkesíteni, biztatni. Neve fogalom, s az is marad. A farmakognózia alaptudományában, a farmakobotanikában nála többet nem lehet adni a gyógyszerészet művelői, a hivatás gyakorlóinak számára. Most is szórja kincsét, vezeti a felejthetetlen élményt nyújtó botanikai kirándulásokat és szinte észrevétlenül, mindenkit lelkes gyógynövény-szeretővé tesz környezetében. Nekem olyan szerencsém volt, hogy a növényteni disszertációm az ő témavezetésével készítettem az akkori ELTE Alkalmazott Növényteni és Szövetfejlődéstani Tanszékén. Mint előadót, őt szerettük legjobban. Igényessége, kiváló előadókészsége nekünk már akkor nyilvánvalóvá vált. Azóta is szoros barátság köt minket össze. Ragaszkodó szeretettel köszöntöm 80. születésnapja alkalmából, kérve a Jóistent, hogy ameddig csak lehet, tartsa meg Őt szellemi frissességben és testi épségben! Ad multos annos!

Tanítványa, Szabó László Gy. e. tanár

Dános Béla Tanár Úr 80 esztendő

Idén júniusban Budakalászon a Gyógynövénykutató Intézetben szakmai napot tartottunk az Intézet Kemotaxonómiai Botanikus Kertjének 25. éves évfordulóján. A kert alapítása óta a hazai kemotaxonómia és farmakobotanika oktatásának és népszerűsítésének, a Gyógynövénykutató Intézet kezdetektől és töretlenül felvállalt elkötelezettsége alapján, egyik hazai műhelye. Ahhoz azonban, hogy egy élőnövény-gyűjtemény - legyen akár a legmagasabb szakmai színvonalon megalkotott - valóban betöltse ilyen irányú feladatát, lelkes és értő közvetítőkre van szükség.

Dános Béla Tanár Úr évtizedek óta gyógyszerészek generációit tanította és tanítja a mai napig az egyetemen. Élete azonban legalább ugyanannyira összefonódott a Gyógynövénykutató Intézettel is, ahol tudományos tanácsadóként dolgozik. Így a kert alapítója, Tétényi Péter professzor és Kaposi Pál mellett az egyik legjelentősebb hazai gyógynövény-gyűjtemény létesítése és botanikus kertként történő fenntartása a Tanár Úr tevékenységéhez köthető. Ebben természetes módon benne van a kert élő gyűjteménye és a csatlakozó magbank anyagának összegyűjtése - az országnak szinte minden kisebb tájegysége képviselőt nyert egy vagy több gyógynövény-populáció ex situ megőrzésével, közöttük a magyar flóra olyan védett ritkaságaival, mint a bánási bazsarózsa, a rozsdás gyűszűvirág, a kenyérbél cickafark vagy az orvosi kocsord, de ide sorolhatjuk hazai kultúr-reliktumaink (igazi édesgyökér, orvosi citromfű) egyikét-másikát is.

Az oktatás és a bemutatás kiemelt szerepén túl azonban a kemotaxonómiai kert nem utolsósorban szakmai gyűjtemény is, mindenekelőtt az Intézet kemotaxonómiai és farmakobotanikai kutatásai számára. Így a Tanár Úr munkássága nyomán vált e téren a legalaposabban feltérképezett hazai nemzetségek egyikévé a cickafark (*Achillea*), a vadon élő zsályák (*Salvia*), a beléndék (*Hyoscyamus*), a gyűszűvirágok (*Digitalis*), és

váltak ismertté a kakukkfűvek eltérő illóolaj-összetételű és aroma-karakterű lokális populációi. Mindezek az eredmények ma már nemcsak a kemotaxonómiai kert és génbank tételeinek leírásában szerepelnek, de a Tanár Úr nagyszerű didaktikai érzékkel és a rá jellemző szintetizáló készséggel összeállított tankönyveiben is helyet nyertek.

Bármilyen sokrétűség is tükröződik azonban ezekben a jószerint csak címszavakként említett téma-területeken, korántsem kimerítő, hiszen a gyűjteményhez nem - vagy csak áttételesen - kapcsolódó témák: a mák nemesítése, a kender mikroszkópos alakta, a növényi színanyagok és a kiválasztórendszerek kutatása éppúgy részei az évtizedeket felölelő munkálkodásnak, mint az előbbiek.

E sorok írójának az a szerencse jutott osztályrészül, hogy - legalábbis az utolsó húsz-egynéhány esztendőben - tanítványa lehetett a Tanár Úrnak. Nem abban az értelemben, hogy előadásain vagy gyakorlatain, esetleg vizsgán gyógyszerész-hallgatóként, diákként ismertem volna meg akár a leadott tananyagokat, akár az imént fölillantott munkásság-részleteket. Munkatársként tarthattam magam famulusnak, hiszen az a külön világ, ami együtt-munkálkodásunk során feltárult, a gyógynövényeké, az Ő avatott vezetésével válhatott - ha nem is megismertté, hiszen kimeríthetetlen - de legalább otthonossá és mindenekelőtt élményszerűvé. Akik, hála istennek, nem kevesen, gyógyszerészek és nemcsak gyógyszerészek, részt vehettek a Tanár Úrral valamely farmakobotanikai túrán, pontosan értik, érzik, mire gondolok. Tanári és tudományos tevékenységét áthatja egyfajta szavakkal nehezen visszaadható, személyessé vált ügyszeretet - úgy vélem, a lélek olyan kivetülése, amely csak az igazi tanár-egyénségekre jellemző igazán.

Ami a kívülálló számára esetleg csak fű, fa, virág, tájkép-elem: az Ő közvetítésével gyorsan érthetővé, ismerőssé válik; megtudjuk, milyen anyagokat rejt egy-egy növényi rész, mi gyógyít benne,

és hogyan - mindaz, amit korábban legfeljebb egy-egy tankönyvi ábrához vagy herbáriumi laphoz rendelt, holt latin név képviselt. Sokszor, sokfelé hangoztatták, hogy Magyarország gyógynövény-nagyhatalom, valóban kedvező természeti adottságaink révén pedig sokan a gyógynövény-drogok előállításában a hazai agrár-gazdaság egyik kiterjesztési lehetőségét sejtik. Anélkül, hogy vitába szállnánk ezekkel az elképzelésekkel, hadd szögezzük le: megalapozott szakmai tudás és igényesség nélkül a legszebb ábránd és a legígéretesebb terv is a délibábok körében marad - legyen szó akár gyógyszerészekről, akár a társtudományok képviselőiről. Mindemellett e téren sem nélkülözhetjük a kiművelt emberfőket: azokat a nem szakmabeli, de lelkes és igaz tudásra szomjas laikus érdeklődőket, akik érdeklődését szintén csak a felkészült szakemberek tudják kielégíteni. Ezért nem nélkülözhetjük ma sem az igazi tanár-egyénségeket. Illesse tisztelet és megbecsülés azokat a gyógynövényes szakembereket, akik ma itt élnek, dolgoznak és - mindenekelőtt - tanítanak bennünket.

Így szeretném ezt az alkalmat is megragadni arra, hogy jó egészséget, további töretlen munka- és életkedvet kívánjak Dános Tanár Úrnak a magam és munkatársaim nevében.

László-Bencsik Ábel

A PTE ÁOK Farmakognózi Tanszéke valamennyi munkatársa nevében – bár kissé megkésve – szeretettel és tisztelettel köszöntjük Dr. Dános Béla professzor urat, a farmakobotanika és kemotaxonómia hazai és nemzetközi hírű kiváló művelőjét. Dános professzor úr eddig is kitüntető figyelemmel kísérte a közelmúltban létrejött tanszékünk oktató- és kutatómunkáját, hasznos tanácsaival mindenkor segítette munkánkat. Legutóbbi találkozásunk alkalmával is bátorított, biztított bennünket intézményünk fejlesztésére, további sikerek elérésére. Kívánjuk, hogy gazdag életpályája tapasztalatait még sokáig megoszthassa velünk.

Dr. Molnár Péter
tanszékvezető, egyetemi tanár

Farmakognóziái szemelvények

9. rész

A GYÓGYSZERÉSZI ÁRUISMERET a 18. század második felében alakult ki. Kezdetben három tárgykörre különült el: ásványi, növényi és állati eredetű nyersanyagok ismertetése és vizsgálata. A két utóbbi terület későbbi elnevezése: DROGISMERET.

Úttörő volt BECKMANN műve: „Vorbereitung zur Warenkunde” (Előkészületek az áruismerethez), mely Göttingenben jelent meg két kötetben, 1785 és 1800 között. A korabeli könyvek között szerepel BÖHMERS „A növények technikai története” (1794). A könyv címe ma szokatlannak tűnik. Mintegy összeköti a gyógynövényismeretet a gyógyszerári tevékenységgel.

A nyersanyag azonosságán, minőségén jelentős mértékben múlik a végtermék értéke. Mindvégig a tartalmi vonatkozások álltak előtérben, a gazdasági szempontok másodlagos szerepet játszottak.

TROMMSDORF a „Gyógyszerészi áruismeret” (1822) megjelenésével elmélyíti a kapcsolatot a farmakognóziával, amelynek neve MARTIUS könyvcímében „Grundriss der Pharmakognosie des Pflanzenreichs” (1832) jelenik meg főnévként (előzőleg csak jelzőként használták). A drogismeret fejlődésének ebben a szakaszában a vizsgáló módszerek – az analitikai kémiai eljárások mellett – a mikroszkópos azonossági, tisztasági megfigyeléseken alapultak.

A górcső a 19. század végén átköltözött az oktatási intézetekbe, csak muzeális tárgyként maradt meg egy-egy gyógyszerertárban. A patikában a 20. század közepéig léteztek analitikai kémiai kis kutató laboratóriumok, ezek sem maradtak a gyógyszerertárakban, szintén átkerültek kibővített, igényesebb formában az egyetemekre, kutatóintézetekbe, a gyógyszeriparba.

Nálunk WÁGNER Dániel id. (1800-1890) széleskörű tevékenysége során értékelte a gyógyszerészi áruismeretet, de hosszú élete végén már tudott TSCHIRCH farmakognóziái iskolájáról.

A gyógyszerészi áruismeret így vált ötvözetként a FARMAKOGNÓZIA összetevőjévé.

Az egykori gyógyszerészi áruismeret nem tűnt el. Tovább él az egyre újabb kiadásokban megjelenő GYÓGYSZERKÖNYVEK hivatalos előiratai, követelményei formájában.

Wágner Dániel (1800-1890)

"Wágner Dániel gyógyszerész és vegyészdoktor, az első pesti vegyészeti gyár megalapítója".

Prof. Dr. Rácz Gábor

Illóolajok és aromaterápia

3. rész

Az illóolajok és aromaterápia rövid története II.

Görögországban és Rómában széles körben terjedt el az illóolajok használata és meglepően gyors fejlődésnek indult az aromaterápia. A görögök az illóolajok tudományát az egyiptomiaktól vették át. Az illóolajokat adó növényeket isteni eredettel ruházták fel. Hitük szerint Dionüszosz, az illat, íz, bor és illatszertestene áldotta meg illattal a virágokat. Delphoiban a szűz papnőket olajjal kenték be és olajban fürdették. Hippokratész (Kr.e. 460-375), az orvostudomány atyja, a járványok terjedése ellen illóolaj-tartalmú növényekkel teli utcai füstölők alkalmazását javasolta. Feljegyzéseiben olvashatjuk, hogy Athénban a pestisjárványok idején elrendelték a levendula, a rozmaring, az izsó, a csombor és más illóolajos növények elégetését, hogy a növényekből keletkező füst megállítsa a ragály terjedését.

Dioszkuridész (i.sz. 1. század) görög orvosként a római hadseregben szolgált. Egyik híres műve a *De Materia Medica* közel 600 növényfaj gyógyászati alkalmazását tartalmazza.

Theophrasztosznak (i.e. 372-287), Arisztotelész barátjának és tanítványának, egyik ismert műve a *Historia Plantarum*, de „Az illatokról” címmel is készített tanulmányt, melyben részletes leltárt készített az összes jól ismert illatos anyagról, leírta az elmére és egészségre gyakorolt hatásukat, valamint az illatanyagok művészi módon való elegyítésének módját is közölte.

Az ókori görögök az illatosított olajokat amforákban, kerámiaedényekben tárolták, melyeket homokba ástak, hogy a napfénytől és a melegtől megóvják.

A rómaiak féktelen és pazarló illatszertesthasználatára nem ismert határokat. Elsősorban a hatalmas méretű fürdőházaikban alkalmazták különféle illatszereket. A családanyákat a *cosmetae* névvel illetett szolgálta masszírozta és fürdette illatszerekben. Az *aromatarii* a római illatszereket gyűjtő-

neve volt, akik a város külön részében éltek. A korabeli római illatszerek főbb alkotórészei voltak: a rózsa, nőszirom, nárcisz, tölgymoha, fahéj, kardamom, szerecsendió, gyömbér, nárdus, mézgyanta.

Perzsia az egyik legősibb illatszertesthasználó ország, de sajnos kulturális emlékeiből csak keveset fordítottak le. Az araboknak köszönhető a vízgőzdesztilláció kifejlesztése. Avicenna (perzsa orvos) elsőként állított elő lepárlással rózsaolajat. Egyedülálló tehetségként már tizenhét éves korától gyakorolta az orvostudományt. A rózsa minden részét (levél, szirm, csipkebogyó) és a növényből készült „termékeket” (rózsalekvár, rózsaolaj, rózsavíz) javasolta betegségek kezelésére.

Egy, a Kr.e. 2000-ből származó, gyógynövényekről szóló kínai könyvnek már volt aromaterápiás része, Indiában pedig már ötezer éve ismerik és végzik az illóolajok lepárlását, finomítását, melyet különböző régészeti leletek is bizonyítanak. Az ásatások során előkerült kis méretű égetett agyag- és üvegedények, valamint terrakotta lepárló berendezések tanúsítanak arról, hogy milyen módon állították elő, és hogyan tárolták a különböző illóolajokat. Pakisztán területéről egy kb. Kr.e. 5000 évvel készült desztilláló készülék került elő. Egy akkád ékírásos táblán az i. e. 1250-es évekből egy Tapputi nevű illatszertestkészítő hölgy közli az olajkészítés eljárását mirha, ciprus és kálmos alapanyagokból.

A néhány évtizede rendelkezésre álló műszereknek köszönhetően több ezer éves kis üvegcsékben megtalált gyantákból azonosítható az illóolaj. Olasz kutatók a *Journal of Archeological Science* tudományos folyóiratban nemrég számoltak be arról, hogy egy etruszk sírban talált alabástrom kenőcsstartó tartalmát képesek voltak modern műszerekkel (GC-MS, FTIR) analizálni.

Indiában orvoslás céljából és a meditációkhoz mindig is használtak illatosított anyagokat. Az ajurvédikus gyógyászat már régóta alkalmaz illóolaj-

tartalmú gyógynövényeket, mint pl. fahéjat, gyömbért, koriandert, szantálfát, jázmint és rózsát. Indiában az illatoknak szellemi erőt tulajdonítanak, s a gyógynövények, valamint olajok feldolgozása szent feladat. A szerelem művészetéről szóló indiai írás, a Káma-szútra, számos parfüm leírását tartalmazza.

Ötezer különféle gyógy- és fűszernövény, állati és ásványi anyag származtatható Kínából. Néhány fontos aromaolajunk is Kínának köszönhető: kasszia, csillagánizs, angyalgyökér, pézsmá, gyömbér.

A középkor első évszázadaiban jelentős hanyatlás köszöntött be a kultúra szinte minden területén, s ez alól az aromaterápia sem jelentett kivételt. Csupán néhány gyógy- és fűszernövényt (pl. szegfűszeg, fokhagyma) alkalmaztak a középkori orvosok.

Európában Franciaország az az ország, mely gazdag illattörténettel rendelkezik. A parfümárúsokat már 1190-ben megemlíti Párizsban. Valójában Medici Katalin tette Párizst a parfümök városává, amikor 1533-ban feleségül ment II. Henrikhez. Az asszony magával hozta illatszergyártóját, aki megalapította híres üzletét a Pont au Change-on. Olaszországban a gazdag Medici-család híres volt illatos kesztyűiről.

Napoleonról úgy tartják, hogy mániákusan ragaszkodott az illatokhoz. A fennmaradt nyugták arról tanúskodnak, hogy nagy mennyiségben vásárolt kölnivizet. A legerősebben akkor illatosította magát, amikor csatába indult, hogy seregében ezzel is erősítse vezetői hatalmát.

A XIX. századig az orvoslás, illatszergyártás és a gyógynövénykutatás szinte egy úton haladt. Az újkori kémia beköszöntével megnőtt a szintetikus anyagok száma és az illatszergyártás is új irányt vett. Ezzel párhuzamosan a természetes illatanyagok használata háttérbe szorult.

Azt, hogy manapság újra kezdik széles körben felfedezni és alkalmazni az illóolajok gyógyító tulajdonságait, nagyrészt a francia származású kémikusnak és illatszervegységnek, René-Maurice Gattefossénak köszönhető.

Egy alkalommal laboratóriumában dolgozott, amikor desztilláció közben leforrázta a kezét, majd hirtelen a mellette lévő tartályba nyúlt, melyben levendula illóolaj volt. Napok alatt csillapodott a fájdalma és az égési seb gyorsan gyógyult. Ezután még intenzívebben kezdte vizsgálni az illóolajok gyógyító hatását, ami aztán élete munkásságává nőtte ki magát. 1937-ben jelent meg fő műve *Aromatherapie: Les Huiles essentielles, hormones vegetales* címmel. Munkájában leírta azokat az illatos anyagokat, melyek az orvoslásban felhasználhatók. Tőle származik az „aromaterápia” elnevezés is.

Az aromaterápia elterjedésében és széles körű alkalmazásában nagy szerepe volt és van Robert Tisserandnak, akinek angol nyelvű könyveit már több nyelvre lefordították. Ismertebb írásai: *Essential Oil Safety: A Guide for Health Care Professionals; The Art of Aromatherapy*.

1964-ben Jean Valnet saját eredményeit az orvosok számára is felhasználható módon *Aromathérapie* című könyvében tette közzé, elindítva ezzel a „klinikai aromaterápia” irányzatát.

Illóolaj-tartalmú növények nemesítésében és termesztésében Magyarországnak is jelentős szerepe volt. Az első gyógynövénykutató intézet nálunk létesült, melynek igazgatója Páter Béla (1860-1938) volt. Kb. 186 növényfajjal végeztek termesztési kísérleteket. Közöttük szerepelt a borsmenta, fodormenta, orvosi zsálya, muskotályzsálya, izsóp, kömény, koriander.

Hazánkban az illóolajok viszonylag széles választékban beszerezhetők, így ez is hozzájárulhat ahhoz, hogy az aromaterápiát itthon is jobban megismerjék.

Sorozatunk folytatódik.....

Felhasznált irodalom:

Robert B. Tisserand: *The Art of Aromatherapy*. Healing Arts Press, 1987

MP. Colombini, G. Giachi, M. Iozzo, E. Ribechini (2009): An Etruscan ointment from Chiusi (Tuscany, Italy): its chemical characterization. *J Archeol Sci* 36: 1488-95

Horváth Györgyi

A MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV
(Ph. Hg. VIII.)
ÚJ GYÓGNÖVÉNYEI

Hamamelis virginiana L. - nagylevelű csodamogyoró, varázsmogyoró, varázsdíó (1. kép)

HAMAMELIDACEAE / Varázsdíófélék (Csodamogyorófélék)

Drog: *Hamamelidis folium* (Ph. Eur. 4., Ph. Hg. VIII.), *Hamamelidis cortex* (DAC), a drog a csodamogyoró (varázsdíó) – *Hamamelis virginiana* L. – szárított, egész vagy aprított leveleiből áll. Szárított drogra vonatkoztatott, pirogallolban kifejezett cserzőanyag-tartalma legalább 3%.

A Ph. Hg. VIII. a következő gyógyszerkönyvi vizsgálatokat írja elő:

makroszkópos és mikroszkópos azonosítás, vékonyréteg-kromatográfiai vizsgálat, idegen anyagok, szárítási veszteség, összes hamu, valamint sósavban nem oldódó hamu meghatározása.

Botanikai leírás: Honos Észak-Amerikában és Kelet-Ázsiában; 7 m magasra növő cserje. Sima, barna kérgű, lombhullató növény. Széles, tojásdad levelei ősszel megsárgulnak. A leveleket és ágakat tavasszal és nyár elején gyűjtik, vízgőzlepárlással desztillátumot állítanak elő belőle. Illatos, sárga virágai télen nyílnak. Toktermésének fala éretten felpattan és 4 m távolságra is elrepítheti a benne lévő magokat.

Hatóanyagok: kb. 8% gallotannin típusú hamamelitannin, ebből a kéregben 1-3%, továbbá 7% gyantaszerű hamamelin, ebből a kéregben 16%, hamamelidin, 0,5% illóolaj, flavonoidok, szafrol, metilheptadienon és szeszkviterpének találhatók a növényben.

Alkalmazás: Tonikum, adsztringens dizentéria és diarrhoea esetén, vérzéscsillapító menorrhagia és diszmenorrhoea esetén, külsőleg lábszárfekély és flebitisz kezelésére használatos. Kozmetikai iparban, állatgyógyászatban és homeopátiában is alkalmazzák. A levelek és a virágos hajtások szeszes lepárlásával fertőtlenítő, összehúzó, vérzéscsillapító hatású oldatot állítanak elő. Az ebből készült szerek jótékonyan hatnak a napégette bőrre, zúzódásokra, duzzanatokra, bőrpírira, gyulladt visszerekre és aranyeres

panaszokra.

A levelek teája melegítő hatású, a magvak is ehetők.

Mellékhatások, kontraindikációk, figyelmeztetések: Az egyszerű eljárással készült szeszes párlat 14% alkoholt tartalmaz; ami ennél töményebb, károsíthatja a bőrt. Illóolaja szafrolt tartalmaz, mely ismert karcinogén vegyület, ám a növény nagyon kis mennyiségben tartalmazza. Tannintartalma miatt túlzott mértékű fogyasztása nem ajánlott. Terhességben nem ellenjavallt, de túlzott mértékben nem ajánlott.

Népgyógyászati felhasználás: Már az észak-amerikai indiánok is ismerték, mint sebgyógyító anyagot.

Hamamelis virginiana L.

1. kép *Hamamelis virginiana* L.
(forrás: www.herbalfire.com/list.html)

Felhasznált irodalom:

1. Bremness L. (1994): Herbs. Dorling Kindersley Ltd., London
2. Carol A. Newall, Linda A. Anderson, J. David Phillipson (1996): Herbal Medicines – A Guide for Health-care Professionals, The Pharmaceutical Press, London
3. Grau/Jung/Münker (1983): Beeren, Wildgemüse, Heilkräuter. Mosaik Verlag GmbH, München
4. Magyar Gyógyszerkönyv VIII. kiadás II. kötet (2004): Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
5. Schiller H. (1999): Phytotherapie in der Kinderheilkunde. Handbuch für Ärzte und Apotheker (3. Auflage). Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft mbH, Stuttgart, Deutschland (magyar fordítás: Rác G., Rác-Kotilla E. (2003): Fitoterápia a gyermekgyógyászatban. Dictum Kiadó, Budapest)
6. Szabó L. Gy. (2005): Gyógynövény-ismereti tájékoztató. Schmidt und Co. - Melius Alapítvány, Baksa-Pécs

Bencsik Tímea (PhD hallgató)

A FEKETE NADÁLYTŐ

LEÍRÁS, HATÓANYAGOK

Latinul *Symphytum officinale*, más magyar nevein: forrasztófű, nádálygyökér, madárgyökér, feketegyökér, kövesnadály, madárlevél, sarkosfű, fekete gyopár, összeplántáló fű, haranglábfű, madárlapu, szipóka.

1. kép: Fekete nádálytő (*Symphytum officinale*)

Az érdeslevelűek (*Boraginaceae*) családjába tartozó, 1 m magasra megnövő, szúrós szőrökkel borított évelő növény (1. kép). A vizes, nedves helyeket kedveli (réteken vizes gödrök, mocsaras, lápos és nedves élőhelyek, árterek, öntözött kultúrák, kertek). Vastag, répaszerűen megvastagodó, húsos, kívül fekete, hosszú gyökerei mélyen helyezkednek el a talajban, 2,5-3 cm átmérőjűek, színük sötétbarna (esetleg fekete, felvágva belül fehér vagy sárga, nyálkás tapintású). A szár alul dúsan elágazó, a szárlevelek vályúsak. Tőlevelei nagyok, 20-30 cm hosszúak, nyelesek. Szárlevelei kisebbek, nyeletlenek, a levél ráfut a szárra, a következő levélig tart. Virágzata egész nyáron virágzik, bogernyős, amelynek színe bíbor vagy rózsaszín, esetleg sárgásfehér, a virágok harang alakúak. Az egész növény merev, egyenes sertéktől és ezek között apróbb, kampós sertéktől érdes. Az összes serte apró szemölcsökön ül. A gyökereket tavasszal, vagy ősszel, leveleit virágzáskor kell gyűjteni, a fiatal hajtásokat tavasszal, a fiatal leveleket és szárat egész nyáron gyűjthetjük.

A növény tartalmaz vitaminokat (A, C, és B₁₂), ásványi anyagokat (pl. kalcium, kálium, foszfor), tekintélyes mennyiségű cseresavat, tannint. A gyógyászatban a növény gyökere adja a drogot, de alkalmanként a levelét is hasznosítják. A gyökérdrog (*Symphyti radix*) allantoint, pirrolizidin alkaloidokat, 8-10% cseranyagot, nyálkaanyagokat tartalmaz. A levéldrog (*Symphyti folium*) cseranyagot, alkaloidot tartalmaz.

HATÁS, FELHASZNÁLÁSI FORMÁK

NÖVÉNYI RÉSZ	ALAPANYAG	FORMA
Levél	frissen	levélborogatás, ülőfürdő, arclemosó
	szárítottan	ülőfürdő, arclemosó
Gyökér	szárítva, porrá őrölve	borogatás, tinktúra, esszencia, kenőcs, paszta, meleg borogatás, pépes borogatás, fürdő, lemosás
Fiatalsajtások	frissen	párolva, főzelékként

Egyik fő hatóanyaga, az allantoin serkentően hat a vérellátásra, növeli a sejtek regenerációs folyamatait. Gyulladás-csökkentő, sérülést regeneráló, sebgyógyulást elősegítő hatása van.

SEBEK: Hám- és sejtkepző hatása serkenti a sebgyógyulást. Csonttörés esetén elősegíti a hegképződést. Sebek, fekélyek gyógyulásának segítése.

GYULLADÁSOK: Visszérgyulladásokra kiváló. Izom-, ideg- és ínhüvelygyulladásoknál használható. Reumatikus tünetek, fájdalmak, ízületi gyulladás enyhítése.

SÉRÜLÉSEK:

Mindenféle lábsérülések és csontsérülések gyógyítására alkalmas szernek tartották. Kitűnő hatása van a csonttörésekre, égési és más sérülésekre, duzzanatok borogatására. Megerőltetés következményeinek kezelésére, a vérömlenyek, zúzódások, ficam, rándulás gyógyulásának gyorsítására is használják.

FIGYELMEZTETÉS:

Belsőleg (pl. teaként) nem ajánlott, mivel a májra toxikus (mérgező) hatású pirrolizidin-alkaloidot tartalmaz. A borogatás nyílt sebre nem használható. Alkalmazása terhesség alatt ellenjavalt. A külsőleg felvitt növényi részek hatóanyagai is felszívódhatnak, így hosszú távú használata a potenciális májkárosító és rákkeltő hatás miatt még külsőleg sem javasolt!

HOMEOPÁTIÁS FELHASZNÁLÁS

A homeopátiás szerek előállításánál során a gyógynövény alapanyagból készült ún. östinktúrát lépésenként hígítják és dinamizálják. A hígítás miatt az egyébként toxikus és belsőleg egyáltalán nem, külsőleg pedig csak korlátozott ideig alkalmazható növények belsőleg is alkalmazhatók válnak. A gyulladások, a sérülések következményei, amelyet a fekete nadálytóból készült borogatással vagy krémmel kezelhettünk külsőleg, a homeopátiás szerrel már belsőleg, és a tünet mélyebb, súlyosabb formájában is kezelhető (pl. szemsérülések). A fekete nadálytő *Symphytum officinale* néven elérhető homeopátiás készítmény és a szakirodalom főleg az alábbi tünetekre javasolja:

Túlerőltetés, esetleg szexuális kicsapongás következményei. Érintettek a csontok; csonthártyák; izmok; ízületek; porcok. Csonthártyák sérülései, gyulladása; csonttörések; nehezen összeforradó csontok; szilánkos törések. Porcok sérülése. Fájdalom; régi sérülések fájdalma; szúró, nyilálló fájdalom; nagy fájdalom. Operáció utáni csontfájdalom.

Nehezen gyógyuló sebek; fekélyek. Ízületi fájdalmak; térd fájdalma; ízületi gyulladás. Sérülés következtében kialakuló duzzanat. A bőr hidegsége.

Fejsérülés következményei, koponya-csont törése. Fejfájás; változó helyű fejfájás.

A szem sérüléseinek egyik legfontosabb szere! A szem ütődése; tompa tárgyak; ököl által okozott sérülések. A szem gyulladása illetve fájdalma, a szem sérülése után.

Duzzadt arc; gyulladás, az arccsontok gyulladása. Arcsérülés.

Gyomorfekély. Farkasétvágy. Végbél sérülése; aranyér.

A hát sérülése. Hátfájás; hirtelen mozdulat hatására kialakuló fájdalom.

Dr. Gábor Fruzsina
szakgyógyyszerész

Látogatóban a Spanyol Királyi Patikában

A Spanyol Királyi Patikát II. Fülöp hozta létre Madridban 1594-ben, a Habsburgok régi, mór stílusú kastélyában, az ún. Alcázar-ban. Az 1734-es tűzvész a palota többi részével együtt elpusztította a patika eredeti berendezését és a tárolóedények nagy részét is. 1794-ben IV. Károly építtette újjá a Királyi Patika helyiségeit. A napóleoni hódítás idején a gyógyszerterát áthelyezték a Seminario de Nobles egyetemi épületébe; 1812-ben kétszer is költöztették, és csak a 18. sz. végén került vissza a királyi palotába. XII. Alfonz uralkodása idején bízták meg José de Lema építésszt, hogy újítsa meg a patika berendezését, hasznosítva azokat a IV. Károly idejéből származó bútorokat is, melyek még mindig az eredeti helyiségekben voltak.

A Madridi Patika mellett a többi királyi székhelyen is rendelkezésre állt hasonló, az uralkodói család igényeit kielégítő gyógyszerter, ám ezeket különböző okokból fokozatosan megszüntették. Ennélfogva a többi királyi patikából is számos tárgy került át a madridi palota gyógyszerterába. 1970-ben a San Carlos Kórház egykori patikájából is ide került rengeteg gyógyszerterai eszköz és tárolóedény.

A több helyről származó, királyi pompát tükrözó gyógyszerterai bútorzatot (1. kép), a mives kerámia, fém és üveg tárolóedényeket, gyönyörűen díszített drogszekrényeket és patikai eszközöket (pl. mérlegeket, mozsarakat) ma a madridi királyi palota látogatásával egyidejűleg tekintheti meg a nagyközönség.

A patikamúzeum első két szobájában elefántcsont színű polcokban gyönyörködhetünk, melyeket a Flora Peruviana et Chilensis (1798-1802) növénynyomatainak reprodukciójával díszítettek. Rajtuk 19. századi fehér, fedővel ellátott cserépedények sorakoznak (2. kép), valamint nagyméretű, a 18. sz. végéről származó Talavera edények (a spanyol Talavera városban és környékén készített, fehér alapon színes mintájú kerámiák), melyeket a királyi címer díszít,

és a H.G. (Hospital General) jelzés olvasható rajtuk (3. kép). Ugyanebben a szobában két Brueghel rézmetszet reprodukciója látható, melyek a patikai munkát ábrázolják; valamint két 18. századi mozsár. A harmadik szoba egy 18. századi, kis oratórium köré rendezett Herbáriumot mutat be (4. kép). Megcsodálhatjuk a 18. századi, változatos formájú Talavera edényeket és a La Granja Királyi Üveggyárban a 19. sz. elején előállított üvegedényeket.

A patika hátsó helyiségeiben állították ki a többi királyi gyógyszerterából származó, legkülönbélebb formájú és díszítésű kerámia- és üvegedényeket: 18. századi Talavera patikaedényeket, melyeket a koronás királyi címer és a Bourbon liliom díszít; majolika edényeket az Aranjuez Palota Patikájából; nagyméretű edényeket a La Granja Palota Patikájából; a 20. sz. elejéről származó, különböző méretű, fedővel ellátott, hengeres kerámiaedényeket az El Pardo Palota Patikájából; valamint a drogok tárolására szolgáló hengeres, félgömb alakú tetővel rendelkező edényeket és a 20. sz. első harmadából származó szirupos üvegeket, melyeket a madridi patika vásárolt. A kiállítást két 18. századi bőrtáska teszi teljessé, melyekben kínafakérget szállítottak Amerikából; valamint 20. századi német precíziós mérlegek.

IV. Károly második szobájában láthatóak az uralkodó által 1794-ben a Királyi Üveggyártól (La Granja de San Ildefonso) rendelt különböző méretű üvegedények és palackok, valamint gömbölyű tejüveg edények, melyek mindegyikét a színes királyi címer díszíti (5. kép). A fedővel ellátott kehely alakú edényeken, melyeket IV. Károly a Királyi Porcelángyártól (El Buen Retiro) rendelt ugyanabban az évben, szintén láthatjuk a díszes királyi címert.

Az érdekességek között említhetjük még a két, 19. századból ránk maradt utazó gyógyszerterát, melyeket a királyi udvar útjaira vittek magukkal: a bőrrel bélelt faládákban fém, papír és üveg tartóedényekben sorakoztak az orvosságok.

1. kép

2. kép

4. kép

3. kép

5. kép

Farkas Ágnes
A képek a szerző és dr. Hatvani Zsolt fotói.

Beszámoló a VI. Gyógyszerésztörténeti Nyári Egyetemről

2009. július 9-12 között Kecskeméten a Református Gimnázium Kollégiumában került megrendezésre a VI. Gyógyszerésztörténeti Nyári Egyetem. A rendezvény főszervezője immár 6. alkalommal is Dr. Grabarits István, a Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság elnöke, a kalocsai Belvárosi Gyógyszertár vezetője. A rendezvény 60 résztvevője között budapesti, debreceni, marosvásárhelyi, pécsi és szegedi gyógyszerészhallgatók, valamint gyógyszerész, történész és biológus kollégák voltak jelen.

Az első este ismerkedési programja után második nap került sor a rendezvény szakmai részére. A megnyitó keretén belül zenei és szépirodalmi program is szerepelt. Az előadások fő témái idén a következők voltak: *Gyógyszerészet Kecskeméten és Bács-Kiskun megyében*, valamint *A bor szerepe a gyógyszerkincsben*. Értékes előadást hallhattunk dr. Grabarits Istvántól (1. kép) a Bács megyei gyógyszertárakról, valamint a szőlő és bor gyógyszerkönyvekben való előfordulásáról; dr. Kapronczay Károlytól (2. kép) a XVIII. századi Kecskemét orvosi viszonyairól; dr. Hajdú Edittől Katona Zsigmond munkásságáról. Dr. Forrai Judit a bor és a szexualitás kölcsönhatásáról tartott előadást, majd dr. Magyar László néhány borról szóló orvostudományi disszertációt, dr. Péter Mária pedig a bor szerepét mutatta be többek között Lencsés György: *Ars Medica* című művében.

1. kép
Grabarits István

2. kép
Kapronczay Károly

Délután megleltük a város Orvos- és Gyógyszerésztörténeti Múzeumát, harmadik nap délelőtt pedig a Bozsó Gyűjteményt. Bozsó János festőművész számos, néprajzi szempontból is értékes használati tárgyat gyűjtött össze festményei témáihoz. A múzeumban többek között például egy érdekes régi növényprést is láthattunk (3. kép).

Ezután a Tűzzománc Múzeum gyönyörű képeit és tárgyait néztük meg (4. kép); itt szintén nagy élményben volt részünk.

3. kép. Növényprés

4. kép. Pásztor
(tűzzománc)

Ebéd után Lóránd Nándor és Katona Zsigmond kecskeméti gyógyszerészek sírjánál (5. kép) koszorúkat helyeztünk el.

5. kép

Innen Kerekegyházára indultunk, ahol a csárda előtt népviseletbe öltözött csikós és párja fogadta a társaságot. Ezután lovaskocsikkal jó hangulatú sétatocsikázás, egy tájház megtekintése, majd lovasbemutató következett (6. kép).

6. kép

A program után a csárdában hangulatos zene mellett gazdag vacsora várt minket: gulyás, húsos tálak és palacsinta. Vacsora után Pista bácsi mindenkinek névre szóló oklevelet osztott ki a részvételért, Bozó Tamás segítségével, melyet a 7. képen Péter Mária néni vesz át. Ezután a rendezvény közös emléklapját mindannyian aláírtuk (8. kép).

7. kép. Oklevél osztása

8. kép. Közös emléklap

Az oklevelek után néhány gyógyszerész-indulót énekeltünk el nagy sikerrel, a csárda zenészeinek szíves közreműködésével. Az estet Kocsis János, a Galenus Kiadó munkatársának a 3 napról írt tréfás, verses összefoglalója zárta.

A program az előző évekhez hasonlóan ismét nagy sikerrel és jókedvvel zárult, melyhez Pista bácsi és kedves felesége precíz szervezőmunkája nagyban hozzájárult. Hálásan köszönjük nekik és minden résztvevőnek ezt a hasznos és nagyszerű baráti összefogást! Kíváncsian várjuk a következőt!

Papp Nóra

Gyógynövények használata a székelyföldi Lövétén

1. rész

A népi orvoslás fogalmát dr. Oláh Andor: Újhold, új király (1986) című könyvében a következőképpen foglalta össze: „olyan orvostudományi rendszeren kívüli, száj-hagyomány útján fenntartott, emberi és állati betegségekkel kapcsolatos tudás, melyhez racionális és irracionális módszereket alkalmaznak. Ezeknek a tapasztalati és természetfeletti, növényi, állati, emberi és ásványi anyagokat is felvonultató orvosló módszereknek hatalmas néprajzi és tudománytörténeti jelentősége ismert”.

Gyógynövények népi alkalmazásával az *etnobotanika*, avagy néprajzi növénytan foglalkozik, mely tudományterületen megélnékültek a kutatások hazánkban és Erdélyben az 1960-as évek óta. Erdély területén ez idáig főként Kalotaszegen, Bukovinában, Moldvában és Gyimesben végeztek gyűjtéseket elszigetelt falvakban, melyek igen gazdagok népi orvoslási ismeretekben.

Hírújságunkban e számtól kezdve összefoglaló cikksorozatot indítunk etnobotanikai gyűjtőútjaink eredményeiről. Gyűjtéseket 2007 óta végzünk Erdély különböző településein, melyek közül a székelyföldi *Lövétén* gyűjtött adatokat ismertetjük részletesen. A sorozat első részében bemutatjuk a települést, kutatási módszereinket és néhány összefoglaló eredményt.

Lövete (1. kép) a Kis-Homoród völgyében fekszik; lakosainak száma kb. 3500 fő. Az utak nehezen járhatók, a közlekedési lehetőségek fejlesztés alatt állnak. Bár a település rendelkezik állandó orvosi ellátással és egy gyógyszertárral is, lakosai a gyógyszerek mellett betegségek esetén szívesen alkalmazzák a környék ismert gyógynövényeit is. Tudásukat generációk óta örököltik egymás között.

A gyűjtések során szabad elbeszélgetésekkel érdeklődtünk elsősorban helyben gyűjtött növényfajok bemutatásával, közös terepi növénygyűjtésekkel (2-3. kép), valamint betegségekre való rákérdezéssel, vajon az egyes tünetekre mely növényfajokat alkalmazzák. A kapott adatokat hangfelvételek és jegyzetek formájában (4. kép), a gyógynövényfajokat fényképek (5. kép) és herbárium készítésével rögzítettük. Feljegyeztük a taxonok népi elnevezéseit, drogként használt részeit, az alkalmazás pontos módját és ismeretének eredetét. A növények gyűjtése, tárolása és alkalmazása közben megismert helyi szókincsből rövid tájszótár készítésén is dolgozunk.

A gyógynövények feldolgozási formái között szerepelnek többek között forrázatok, főzetek, fürdők, kenőcsök, krémek, borogatók, tinktúrák és szirupok. Kutatásaink során 2008 és 2009 nyarán, összesen több mint 30 terepen töltött nap alatt közel 60 adatközlőt kerestünk fel. Átlagos életkoruk 70 év; a legfiatalabb 13, a legidősebb 96 éves. Adatközlőink általában 30-40 növényfajt ismernek, de volt, aki 82 faj alkalmazási módját is megnevezte.

A közel 200 lejegyzett növényfaj nagy része gyógyításra, néhány taxon pedig étkezési célra használatos. Többségüket humán, néhány fajt pedig állatok gyógyítására is alkalmazzák.

A falvak idős generációja egyre kevésbé tudja továbbadni értékes tapasztalati tudását a fiatalok városokba költözése, valamint az egyre terjedő média és szakkönyvek használata miatt. Számos értékes új gyógynövény, illetve már ismert fajok új drogrésze, felhasználási módja keltette fel az érdeklődést további tudományos kutatások, laboratóriumi vizsgálatok céljából, ezért ezeknek a szájhagyomány útján továbbadott és napjainkig élő ismereteknek a feljegyzése és megőrzése ma igen fontos feladatunk.

Folytatjuk...

Papp Nóra
és
Boris Gyöngyvér (biológus hallgató)

1. kép

2. kép

3. kép

Gentiana asclepiadea

4. kép

5. kép

Gyógynövények az irodalomban

Crataegus monogyna Jacq.

Festette: Vántus Viola
IV. biológus hallgató

Weöres Sándor: Őszi éjjel

Őszi éjjel
izzik a galagonya
izzik a galagonya
ruhája.

Zúg a tüske,
szél szalad ide-oda,
reszket a galagonya
magába.

Hogyha a Hold rá
fátylat ereszt:
lánnyá válik,
sírní kezd.

Őszi éjjel
izzik a galagonya
izzik a galagonya
ruhája.

Egybibés galagonya (*Crataegus monogyna* Jacq.)

Fotó: Farkas Á.

GYÓGYNÖVÉNYES RECEPTEK

Zöldség-carpaccio

Hozzávalók (4 személyre):

12 dkg karotta, 10 dkg zellergumó, 1 db citrom, 12 db paradicsom, 10 db csiperkegomba, 1 kiskanál ecet, 4 evőkanál olívaolaj, 10 dkg parmezán sajt, 4 kiskanál oregánó, só, őrölt fehér bors

Elkészítés:

A paradicsomokat vékony szeletekre, a karottát, a zellergumót és a csiperkegombát metéltre vágjuk. A citrom levét, az ecetet, a sót és az őrölt fehér borsot összekeverjük, és a zöldségekre öntjük. Fél óráig állni hagyjuk, majd reszelt parmezán sajttal és az oregánóval tálaljuk.

Modenai sertéskaraj

Hozzávalók (4 személyre):

4 szelet sertéskaraj, 1 evőkanál vaj, 1 gerezd fokhagyma, 2 zsálya levél, őrölt bors, 2 kiskanál rozmaryn, 7 dl vörösbort, só

Elkészítés:

A szélein bevagdosott karajszeleteket az apróra vágott zöldfűszerekben megforgatjuk, majd sóval, őrölt borssal ízesítjük. Kiolajozott serpenyőben elősütjük, majd hozzáadjuk a vörösbort, és lefedve addig pároljuk, amíg a bor elpárolog. Fölhevített vajon megdinszteljük az apróra vágott fokhagymát. Tálaláskor a hússzeleteket bevonjuk a vajás fokhagymával. Köretként petrezselymes burgonyát adhatunk mellé.

Forrás: Bodó Alpár (szerk): A 100 legjobb olasz recept. STB Könyvek Könyvkiadó, Kistarcsa, 2004

MGYT hírei

Congressus Pharmaceuticus Hungaricus XIV.

Budapest, 2009. november 13-15.

Budapesti Kongresszusi Központ

Absztrakt beküldési határidő:

2009. október 16.

Bővebb információ: www.mgyt.hu

* * * * *

3RD BBBB International Conference on Pharmaceutical Sciences

Antalya Törökország, 2009. október 26-28.

Bővebb információ: Gyógyszerészet 53.
194. (2009)

Forrás:

MGYT Hírlevél V. évfolyam 2. szám

Farmakognóziái Hírek Szerkesztősége

Kiadó: PTE ÁOK, Farmakognóziái Intézet

Szerkesztők:

Dr. Farkas Ágnes, Dr. Papp Nóra,

Dr. Horváth Györgyi

Szerkesztőség címe:

7624 Pécs, Rókus u. 2.

Telefon: 72/503-650/8822, 8823, 8824

Fax: 72/503-650/8826

E-mail:

farkasa@gamma.ttk.pte.hu

nora4595@gamma.ttk.pte.hu

georgina@gamma.ttk.pte.hu